

В.В. Сташис, професор, перший проректор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
академік АПрН України, м. Харків

В.Я. Тацій, д-р юрид. наук,
професор, академік НАН України,
ректор, зав кафедри кримінального права № 1
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
президент АПрН України, м. Харків

УДК 343.21 (094.4)(477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ І СИСТЕМА ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. було прийнято Кримінальний кодекс України (далі – КК), який набув чинності з 1 вересня 2001 р. Підготовка цього проекту тривала ще з 1992 р., і за цей час він пройшов широке обговорення в середовищі як фахівців, спеціалістів, так і громадськості, причому як в Україні, так і за її межами. У результаті проведеної роботи були вироблені певні базові, *концептуальні положення*, на яких, власне, і ґрунтується Кодекс. Ці

положення наступні:

а) законодавство України про кримінальну відповідальність становить виключно Кримінальний кодекс, підґрунтям якого є Конституція України й загальноновизнані принципи й норми міжнародного права;

б) законодавство України про кримінальну відповідальність має базуватись на основоположних принципах сучасного кримінального права: немає злочину – немає покарання без указівки на те в законі; застосу-

вання закону про кримінальну відповідальність за аналогією забороняється; підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом, та ін.;

в) закріплення в Кодексі принципів особистої й винної відповідальності фізичних осіб;

г) розширення й деталізація положень, спрямованих на посилення боротьби з організованою злочинністю;

д) розширення системи покарань, альтернативних позбавленню волі, формування санкцій Особливої частини КК від менш суворих покарань до більш суворих;

е) остаточна відмова від смертної кари як виключної міри покарання, встановлення довічного позбавлення волі лише за злочини, пов'язані з умисним убивством людини за обтяжуючих обставин;

є) зниження покарання у виді позбавлення волі за необережні злочини;

ж) введення до Загальної частини КК низки нових норм, що забезпечують можливість звільнення від кримінальної відповідальності й покарання;

з) введення до Особливої частини КК заохочувальних норм, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку вин-

ного, тощо.

Чинний КК України виходить з необхідності відповідності кримінального законодавства Конституції України й загально-визнаним принципам і нормам міжнародного права. Він максимально ув'язаний з її положеннями, що мають базове значення для розвитку кримінального законодавства. Це насамперед положення Основного Закону України про визнання й дію в державі принципу верховенства права, а також про необхідність відповідності законів України Конституції. Згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому КК України передбачає відповідальність за широке коло злочинів проти цих благ, а також досить суворі види покарання за них (аж до довічного позбавлення волі). За ст. 75 Конституції лише Верховна Рада є законодавчим органом в Україні, і тільки вона згідно з п. 22 ч. 1 ст. 92 уповноважена в законах визначати дії, що визнаються злочинами, й відповідальність за них. Ґрунтуючись на цих конституційних приписах, ч. 1 ст. 3 КК встановлює, що кримінальне законодавство України становить тільки Кримінальний кодекс, прийнятий Верховною Радою.

Кримінальний кодекс виходить з необхідності забезпечення пріоритетного кримінально-правового захисту прав та свобод людини і громадянина. У зв'язку із цим розділи, що містять злочини проти здоров'я, свободи, честі й гідності людини, не тільки поміщені в Особливій частині КК відразу ж за злочинами проти основ національної безпеки України, а й значно розширені за рахунок включення до них нових видів посягань на ці блага. Це, зокрема, «Порушення прав пацієнта» (ст. 141), «Незаконне проведення дослідів над людиною» (ст. 142), «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» (ст. 143), «Насильницьке донорство» (ст. 144), «Експлуатація дітей» (ст. 150) та ін.

Вихідним для КК є забезпечення наступності положень, що витримали апробацію часом і відповідають цивілізованим нормам кримінального права. Тому в ньому збережені норми про підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кримінального закону, форми вини, відповідальність за незакінчений злочин та ін. Як такий, що витримав апробацію часом і показав свою ефективність, збережено й підхід до систематизації статей в Особливій частині КК за родовим об'єктом посягання. Збережено й багато складів злочинів, які, як

показала практика, досить вдало були сформульовані в КК України 1960 р.

Як і попередні, чинний КК України поділяється на Загальну й Особливу частини, побудовані за відповідними системами.

Сутність системи Загальної частини КК зводиться до наступного. Спочатку передбачені положення, принципи й загальні для всього КК (завдання, підстави кримінальної відповідальності, законодавство про кримінальну відповідальність); далі – приписи, що характеризують матеріально-правові підстави кримінальної відповідальності (поняття злочину, його види і стадії, суб'єкт злочину й вина, співучасть у злочині і множинність злочинів, обставини, що виключають злочинність діяння); потім – розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» (загальні положення й окремі підстави такого звільнення). Місце цього розділу визначено перед покаранням, тому що звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а призначенню покарання завжди передуює постановлення такого вироку. Тому після нього йдуть розділи про поняття й види покарання, його призначення, звільнення від покарання та від його відбування, а також про судимість; за

ними – розділ про примусові заходи медичного характеру й примусове лікування, а в завершенні Загальної частини – розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Загальна частина чинного КК порівняно із Загальною частиною попереднього за кількістю статей збільшена майже вдвічі. Крім цього, якщо Загальна частина КК 1960 р. включала 6 розділів, то за чинним КК їх налічується 15. Таке збільшення пояснюється тим, що понад 35-річний строк дії попереднього КК показав, а наукові дослідження й тенденції судової практики довели необхідність подальшої деталізації положень Загальної частини, з тим щоб заповнити прогалини, які в ній мали місце. Виникли нові інститути, які потребували спеціального регулювання (наприклад, інститут множинності злочинів), виникла потреба у формулюванні нових норм (про врахування правових наслідків вироку суду іноземної держави, уявну оборону, виправданий ризик, добровільну відмову співучасників тощо). Отже, відбулась подальша диференціація системи Загальної частини. З'явилися окремі розділи, присвячені, приміром, повторності, сукупності й рецидиву, звільненню від кримінальної відпові-

дальності, примусовим заходам і заходам медичного характеру, особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх та ін. Система Загальної частини КК в цілому побудована відповідно до етапів реалізації кримінальної відповідальності, вона більше визначена і зрозуміла, що дуже важливо при практичному застосуванні статей, які до неї включені.

Принципово нові положення, що ґрунтуються на досягненнях сучасної науки кримінального права й усталеній практиці застосування кримінально-правових норм, мають місце в кожному з розділів Загальної частини КК України. Наприклад, у розд. I «Загальні положення» по-новому визначено завдання КК – як правове забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку й громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань (ч. 1 ст. 1). Тут же законодавець чітко окреслив матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Так, згідно з ч. 1 ст. 2 КК єдиною такою підставою є вчинення особою суспільного небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого КК. Як бачимо, підстава кримінальної відповідальності включає в себе двоєдиний складник – підставу фактичну (вчинення

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

особою суспільно небезпечного діяння) і юридичну (наявність у вчиненому діянні складу злочину). У свою чергу, процесуальною підставою кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 2 КК визнається обвинувальний вирок суду: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

У ст. 8 розд. II «Закон про кримінальну відповідальність» уперше передбачено так званий реальний, або національний, принцип дії кримінального закону в просторі. Відповідно до цього принципу іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо вони вчинили за її межами тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або її інтересів. У цьому ж розділі КК передбачив положення про видачу злочинців, де законодавець виходить із принципового положення, що «громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до

суду» (ч. 1 ст. 10 КК).

Розділ III «Злочин, його види та стадії» відкриває блок норм, що регламентують юридичну підставу кримінальної відповідальності. При цьому спочатку наводиться дефініція самого злочину. Частина 1 ст. 11 КК багато в чому по-новому тлумачить одну з центральних категорій кримінального права – злочин як передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом злочину. Отже, КК 2001 р., продовжуючи традицію попереднього, закріпив формально-матеріальне визначення поняття злочину.

Важливе значення мають положення щодо класифікації злочинів, які містяться у ст. 12 КК. У ній поділ останніх на 4 групи (злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі) проведено залежно від ступеня їх тяжкості, формальним показником якого є санкція статті Особливої частини КК. Ця класифікація використовується практично всіма інститутами КК, а саме: при визначенні відповідальності за готування до злочину; звільненні від кримінальної відповідальності; призначенні покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків; призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом;

звільненні від відбування покарання; умовно-достроковому звільненні від відбування покарання тощо.

У ч.1 ст.13 КК вперше сформульовано поняття «закінчений злочин» як діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кодексу. Цим ще раз підкреслюється, що лише відповідна стаття Особливої частини КК передбачає склад закінченого злочину. Разом із тим ознаки такого складу злочину знаходять своє місце не тільки у статті Особливої частини, а й у статтях Загальної частини, а деякі ознаки (наприклад, при бланкетних диспозиціях окремих статей Особливої частини КК) – і в інших нормативно-правових актах.

Значно вдосконаленим є формулювання замаху на злочин. Ним визнається «вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі». Крім того, частини 2 і 3 ст. 15 КК передбачають 2 види замаху – закінчений і незакінчений, причому з критеріїв такого поділу, які пропонуються в науці, закон вибрав

суб'єктивний. Відповідно до цього «замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі». У той же час замах на злочин визнається незакінченим, «якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця».

Новим для кримінального законодавства України є розд. IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)». Знаменно, що КК ототожнює суб'єкта злочину і суб'єкта, який підлягає кримінальній відповідальності. І це є виправданим, оскільки одним з елементів підстави кримінальної відповідальності є саме суб'єкт злочину.

Принциповим є вирішення Кодексом питання щодо визначення цього суб'єкта. Сучасна наука кримінального права й законодавство деяких країн допускають дуалізм щодо суб'єкта злочину: ним визнається не тільки фізична, а й юридична особа. Чинний КК закріплює положення, що «суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідь».

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

дальність» (ч.1 ст.18 КК). Уперше КК легально виділяє з поняття «суб'єкт злочину» одну категорію – спеціального суб'єкта останнього. Ним визнається лише певна фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч.2 ст.18 КК).

Також уперше КК наводить дефініцію поняття «осудність суб'єкта злочину», розрізняючи при цьому 2 види осудності – повну (ч.1 ст.19) й обмежену (ч.1 ст.20), при якій особа внаслідок хворобливого стану психіки нездатна повною мірою усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними. Такий стан під час учинення злочину вельми поширений, тому давно вже назріла необхідність не тільки фактичного, а й юридичного його визнання.

Розділ V «Вина та її форми» ґрунтується на психологічній теорії вини, яка трактується як «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» (ст.23 КК). Закон не формулює загальних понять умислу й необережності, але називає їх види (прямий і непрямий умисел, злочинна самовпевненість і злочинна недбалість). Це зобов'язує правозастосовчі органи в кожній кримінальній справі встановлювати й доводити наявність пев-

ного виду умислу або необережності.

Вагомими новелами характеризується розд. VI «Співучасть у злочині»: 1) внесено зміни в поняття «співучасть у злочині»; 2) дістали подальшого розвитку ознаки окремих видів співучасників; 3) уперше легально визначені 4 форми вчинення злочину в співучасті; 4) передбачаються правила кримінальної відповідальності окремих співучасників, у тому числі й організаторів та учасників організованої групи та злочинної організації; 5) уперше передбачається добровільна відмова співучасників.

Розділ VII «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» містить легальне визначення повторності тотожних злочинів: «...Учинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу». При цьому робиться один виняток: повторність може визнаватись і при вчиненні 2-х або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, але тільки у випадках, передбачених в Особливій частині КК (повторність однорідних злочинів). Традиційним є тлумачення сукупності злочинів як «вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього

Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено» (ч.1 ст.33 КК). Нарешті, у ст. 34 КК міститься легальне формулювання рецидиву злочинів, яким вважається «вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин».

Завершує блок норм, що стосуються вчення про злочин, новий розд. VIII «Обставини, що виключають злочинність діяння», у якому передбачено 7 таких обставин. Серед них – 3 обставини, що були відомі й КК 1960 р.: необхідна оборона; затримання злочинця; крайня необхідність, і 4 – нові: фізичний або психічний примус; виконання наказу або розпорядження; діяння, пов'язане з ризиком; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Цей розділ ніби завершує систему норм про злочин, і тим самим підкреслюється, що вказані в ньому обставини поширюються й на незакінчений злочин, і на співучасть у злочині тощо.

Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» також уперше включено як самостійний до Кримінального кодексу. Він розпочинається статтею про правові підстави й порядок звільнення від кримінальної відповідальності, у якій сформульовано 2 вихідних положення:

(а) перелік правових підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є вичерпним лише у випадках, передбачених в КК, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування, і (б) звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК, здійснюється виключно судом, а його порядок установлюється законом (ч. 2 ст. 44). У цьому розділі називаються такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як дійове каяття, примирення з потерпілим, передача винного на поруки, зміна обставинки та вплив строків давності.

Розділ X «Покарання та його види» містить статті про поняття й мету покарання, систему покарань, їх класифікацію й порядок призначення, окремі види покарань (статті 50-64). У ст. 50 формулюється загальне поняття покарання як заходу державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого. Найбільш дискусійним у науці кримінального права є проблема цілей кримінального покарання. З них особливої уваги набула проблема кари як мети покарання (до речі, КК багатьох країн відмовились від неї). Чинний КК

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

України називає змішані цілі покарання: його метою визнається все ж таки кара, а також виправлення засудженого, спеціальна й загальна превенція злочинів. Зазначається, що покарання не має на меті завдання фізичних страждань або приниження людської гідності.

Стаття 51 передбачає систему покарань із 12 видів, які розташовані в такому порядку: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військово-службовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі. Звертає на себе увагу обставина, що зазначені види покарань розташовані в порядку від найменш суворого до найбільш суворого, що знайшло відбиття і в альтернативних санкціях статей Особливої частини КК. У розд. XI «Призначення покарання» (статті 65–73 КК) передбачені: загальні засади призначення покарання; обставини, які пом'якшують чи обтяжують його; особливості призначення покарання за незакінчений злочин чи

за злочин, учинений у співучасті; правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; порядок призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків тощо. Розширені межі призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі на певний строк до 15 років і за сукупністю вироків – до 25 років позбавлення волі.

Розділ XII «Звільнення від покарання та його відбування» (статті 74–81 КК) має нововведення у виді єдиного інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням замість умовного засудження чи відстрочки виконання вироку, які були відомі попередньому КК.

У розд. XIII «Судимість» зосереджено всі норми, пов'язані з судимістю та її правовими наслідками (статті 88–91 КК). У КК розрізняється погашення і зняття судимості. Погашення відбувається автоматично після відбуття покарання або закінчення зверх того визначених строків, а зняття судимості провадиться судом.

У розд. XIV «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» новим є виокремлення статей про примусові заходи медичного характеру в окремий розділ, що відповідає їх специфіці (статті 92–96 КК). Новою є й сама дефініція понят-

тя і мети примусових заходів медичного характеру. Мета дозволяє не лише відмежувати ці заходи від заходів покарання, а й відбиває особливість їх мети порівняно з метою останнього (ст. 92 КК).

Розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (статті 97-108 КК) присвячено особливостям відповідальності неповнолітніх. Це дозволяє акцентувати увагу правозастосовчих органів на питаннях диференціації й індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх з урахуванням їх вікового розвитку.

Система Особливої частини КК, як уже зазначалось, в цілому побудована за родовим об'єктом. Причому назви розділів, відбиваючи цю систему, сформульовані з використанням сполучень слів: «Злочини проти ...» або «Злочини у сфері ...». Розташування її розділів також підпорядковано певній внутрішній логіці. Розробка системи Особливої частини була зумовлена вирішенням низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних з необхідністю поділу норм, що передбачають відповідальність за конкретні злочини, і розташування у певному порядку. Від вдалого їх розміщення багато в чому залежить практичне застосування цих норм,

теоретичне осмислення окремих складів злочинів, усвідомлення їх взаємозв'язку й особливостей. Запропонована в чинному КК система Особливої частини відобразила не тільки певні теоретичні досягнення з питань її побудови, а й головним чином систему суспільних відносин і соціальних цінностей, які склалися в Україні і які підлягають кримінально-правовій охороні.

На першому місці в системі Особливої частини КК розташовано розділ «Злочини проти основ національної безпеки України». Прийняттю такого рішення передувала дуже напружена дискусія. Деякі вчені, народні депутати України й практики висловлювалися проти його розміщення на першому місці в Особливій частині, пропонуючи помістити його в блок розділів, що охороняють державу. Треба зазначити, що призначення цього розділу більш значуще, аніж просто захист інтересів держави. Ідеться про захист інтересів України як певної соціальної спільноти людей, які проживають на одній території і які заінтересовані у своєму суверенітеті, збереженні форми державного правління, цілісності й недоторканності країни. Названі цінності – складові частини поняття «основи національної безпеки України», вони проголо-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

шені у статтях 1 і 2 Основного Закону країни. Крім того, слід зазначити, що тільки в суспільстві, де забезпечуються громадський порядок і безпека, можливе й реальне гарантування захисту особистих, фізичних і духовних прав людини і громадянина, основні з яких закріплені в ст. 3 Конституції і захист яких передбачено розділами II-V Особливої частини КК України.

Що ж стосується інших 18 розділів Особливої частини КК, то вони згруповані послідовно в 3-х умовних блоках. Перший включає розділи, присвячені охороні інтересів особи і прав людини і громадянина. У них передбачена відповідальність за злочини: проти життя і здоров'я особи; проти її волі, честі й гідності; проти статевої свободи і статевої недоторканості особи та ін. У другому блоці – за злочини проти суспільства (суспільних інтересів), а саме: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти довілля; проти громадської безпеки та ін. У третьому блоці – за злочини проти держави (державних інтересів): у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову й мобілізації; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян; у сфері службової діяльності; проти правосуддя; проти

встановленого порядку несення військової служби.

Система Особливої частини поповнилась новими розділами: «Злочини проти довілля» (VIII), «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (XVI), «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (XX). Вони містять значну кількість статей, якими вперше встановлюється кримінальна відповідальність за діяння, що є суспільно небезпечними.

Велика глава КК 1960 р. про відповідальність за злочини проти особи поділена на 3 самостійні розділи: «Злочини проти життя та здоров'я особи» (II), «Злочини проти волі, честі та гідності особи» (III), «Злочини проти статевої волі та статевої недоторканості особи» (IV). Доцільність такого розділення підтвердила практика застосування КК України 2001 р.

Давно вже назріла і знайшла достатнє обґрунтування в наукових працях потреба у виділенні в самостійні розділи Особливої частини таких посягань, як «Злочини проти громадської безпеки» (IX), «Злочини проти безпеки виробництва» (X), «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (XI), «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів,

психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (XIII).

На відміну від попереднього Кодексу, який окремо передбачав відповідальність за злочини проти державної й колективної власності та проти індивідуальної власності, у чинному КК передбачено єдиний розд. VI «Злочини проти власності». Рівність форм власності, проголошена Конституцією та іншим законодавством України, виключає необхідність диференціації відповідальності залежно від належності майна тому чи іншому власникові.

Завершує систему Особливої частини розд. XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Передбачалося, що його норми застосовуватимуться дуже рідко, а сфера їх дії, вочевидь, обмежена. До речі, на відміну від подібних розділів (глав) КК інших держав, до цього розділу включені статті, спрямовані також на охорону міжнародного правопорядку. Це, зокрема, ст. 444 КК «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» та ст. 445 КК «Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця».

У конструюванні диспозицій Особливої частини КК знайшли відбиття найхарактерніші тен-

денції, властиві розвитку кримінального законодавства не тільки України, а й інших країн, які раніше входили до складу СРСР. Так, КК 2001 р. у статтях Особливої частини відмовився від указівок на адміністративну преюдицію як умову кримінальної відповідальності, яка призвела до того, що адміністративні проступки при повторному їх учиненні автоматично визнавалися злочинними діями. Це означало невиправдану криміналізацію певної частини діянь. Значна частина норм Особливої частини КК 1960 р., якими були передбачені формальні склади злочинів (це стосується і норм з адміністративною преюдицією), в новому КК трансформована в норми, що мають матеріальні склади злочинів. Це є свідченням підвищення рівня суспільної небезпеки діяння для визнання його злочином. Спостерігається значне розширення в Особливій частині кількості бланкетних диспозицій. Певна позиція спостерігається й щодо оціночних понять, яка пов'язана з їх обмеженням, уточненням чи роз'ясненням. Тому багато статей Особливої частини чинного КК України супроводжуються примітками, в яких роз'яснюються поняття, що використовуються в тій чи в іншій статті.

У санкціях норм Особливої частини КК знайшло відобра-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ження концептуальне положення щодо гуманізації системи покарань. По-перше, всі її санкції побудовані за схемою: від менш суворих покарань до більш суворих. Смысл такої побудови полягає в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви щодо необхідності звернення до покарання більш суворого. Враховуючи, що санкції, як правило, передбачають в альтернативі не 2, а 3, а то й більше видів покарань, то, безумовно, рух до найбільш суворого вимагає для цього пошуку досить зважених та обґрунтованих аргументів. По-друге, характерною рисою Особливої частини є також зниження щодо більшості злочинів покарання у виді позбавлення волі і введення в санкції покарань, альтернативних позбавленню волі. Так, суттєво знижені покарання за господарські, військові

й необережні злочини. Покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років збережено, як правило, за злочини корисливо-насильницькі, а також пов'язані з посяганням на життя людини.

Таким чином, наведена характеристика концептуальних положень чинного КК України та ілюстрація значних новацій у його Загальній та Особливій частинах дозволяє зробити висновок, що цей Кодекс належним чином взяв до уваги досягнення науки кримінального права на час його прийняття. Кодекс ґрунтується на Конституції України й загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, стверджує принципи гуманізму й законності. Він став дійовим і достатньо ефективним правовим інструментом реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні.

Надійшла до редакції 23.12.2008 р.